

LIRA KORBOWA

LIRA KORBOWA

**Projekt zrealizowany w 2017 roku w ramach
VI edycji programu „Szkoła mistrzów budowy instrumentów ludowych”
Instytutu Muzyki i Tańca**

**Mistrz: Lucjan Kościółek
Uczennica: Magdalena Filim-Kościółek**

Autor dokumentacji: Magdalena Filim-Kościółek
Autor zdjęć: Magdalena Filim-Kościółek
Autor zdjęć, na których jest Magdalena Filim-Kościółek: Lucjan Kościółek
Autor zdjęć gotowego instrumentu: Bartosz Frydrych
Krasne 2017

Spis Treści:

1. Wstęp:

- Lira Korbowa
- Dlaczego lira?
- Lucjan Kościółek - Mistrz
- Magdalena Filim-Kościółek - Uczennica

2. Plan i opis warsztatów oraz dokumentacja fotograficzna:

- a) Przygotowanie koncepcji, projektu i planu instrumentu
- b) Wybór drewna i innych materiałów
- c) Cięcie i wstępna obróbka drewna na całość instrumentu
- d) Przygotowanie płyt rezonansowych; wierzchniej i spodniej (klejenie klinów)
- e) Przygotowanie materiału na boki (struganie, szlifowanie)
- f) Przygotowanie materiału na obelkowanie i narożniki
- g) Gięcie boków
- h) Przygotowanie i wklejenie listewek wieńca
- i) Wklejenie obelkowania
- j) Przygotowanie ośki i koła
- k) Wycinanie otworów rezonansowych
- l) Przyklejenie płyt
- l) Sklejenie skrzynki tangentowej
- m) Wykonanie płaskorzeźby na klapce skrzynki tangentowej
- n) Wycinanie otworków na suwaki
- o) Przygotowanie klawiszy
- p) Przygotowanie galki
- r) Przygotowanie elementów wierzchnich: strunociągu, podstawka, podstawka burdonów, trompetu, prozków, zaczepów burdonów i trompetu, wyłączników strun melodycznych
- s) Smarowanie wodą, szlifowanie i olejowanie
- t) Lakierowanie, szlifowanie, polerowanie lakieru
- u) Przygotowanie tangentów
- w) Montaż klawiatury (dopasowanie poszczególnych klawiszy do otworów, montaż tangentów)
- z) Montaż instrumentu i ustawianie tangentów, regulacja poszczególnych elementów

3. Plan oraz zdjęcia wykonanego instrumentu.

1. Wstęp

-Lira Korbowa

Lira korbowa jest instrumentem smyczkowym, mającym co najmniej 3 struny. Jest to instrument o specyficznej budowie gdzie rolę smyczka pełni obracające się koło. Gra się najczęściej w pozycji siedzącej, trzymając instrument na kolanach. Prawą ręką kręci się korbą, lewa naciska klawisze.

Korba tworzy mechanizm z kołem, które obracając się pociera struny. Co najmniej jedna struna pełni funkcje melodyczne. Skracana jest za pomocą klawiszy z drewnianymi kołeczkami (tzw. tangentami). Pozostałe struny wydają dźwięk o stałej wysokości.

W niektórych lirach jedna ze strun burdonowych (tzw. struna trompetowa) wydaje dodatkowo brzęczący dźwięk, który spełnia funkcję rytmiczną. Efekt brzęczenia jest uzyskiwany dzięki specjalnej budowie mostka struny trompetowej, zamontowanego luźno i wydającego „brzęczący” dźwięk przy energicznych ruchach korbą.

Lira korbowa była popularnym instrumentem w muzyce średniowiecza i renesansu. Pierwotnie miała formę organistrum, dużego instrumentu, obsługiwanego przez dwie osoby. Jedna z nich kręciła korbą, druga naciskała klawisze.

Lira była instrumentem często spotykanym wśród wędrownych pieśniarzy i dziadów, którzy podróżując od wioski do wioski przekazywali nowiny w formie pieśni.

W XVII i XVIII wieku była modna wśród francuskich arystokratów. Były to egzemplarze bogato zdobione.

Liry korbowe występowały w wielu krajach Europy różniąc się budową pudła rezonansowego, jego kształtem lub wykonaniem poszczególnych elementów. Jest to instrument, który daje w tym sensie dużą swobodę twórczą dla lutnika.

-Dlaczego lira?

Oczekiwanym efektem warsztatów było nie tylko wykonanie instrumentu - liry korbowej. To jeden z nich - niezaprzeczalnie najważniejszy i niejako „ogniwo zapalne” do pozostałych. Moim celem było również sporządzenie projektu instrumentu, który w przyszłości mógłby zostać ponownie (wielokrotnie) wykorzystany przeze mnie bądź przez osoby zainteresowane budową instrumentów ludowych/tradycyjną muzyką i pieśniami polskimi. Wiąże się z tym afirmacja, wypieranej przez współczesność, niezwykle barwnej polskiej kultury ludowej i jej tradycji.

Moim celem było również czerpanie wiedzy o polskiej muzyce tradycyjnej, jej znaczeniu, roli i miejscu w historii. Nauka u twórcy instrumentów ludowych oraz muzyka może przynieść wiele ciekawych informacji na ten temat.

Mój wybór liry spośród wielu innych instrumentów podyktowany został przez kilka argumentów:
- Jako artysta plastyk, jestem osobą mającą do tej pory namacalny kontakt głównie ze światem sztuk plastycznych i wizualnych. Świat muzyki, piękna instrumentów, sztuki lutniczej zaczął interesować mnie kilka lat temu, kiedy odwiedziłam festiwal w Kazimierzu Dolnym, a później kolejny i kolejny...

Lira korbowa jest instrumentem, który wydaje się być idealnym dla mnie; plastyka - osoby wyrażającej się poprzez kształty i barwy. Jak żaden inny instrument pozwala na dowolność formy - kształtów, zdobień oraz kolorystyki.

- Od kilku lat obserwujemy swego rodzaju renesans liry korbowej. Pojawia się ona jako jeden z „gości głównych” na festiwalach promujących tradycyjną muzykę ludową. Coraz więcej lutników wyraża zainteresowanie zbudowaniem liry odpowiadając na potrzeby młodych ludzi. Ta popularność wydaje się być spowodowana faktem, iż lira jest instrumentem, na którym można grać nie tylko tradycyjne pieśni dziadowskie, lecz również muzykę etniczną całego świata.

Lucjan Kościółek - Jest muzykiem samoukiem, kompozytorem oraz lutnikiem. Zainteresowanie muzyką towarzyszyło mu od dziecka. Naukę gry rozpoczął od gitary klasycznej, sięgając po coraz to nowe instrumenty, z którymi spotykał się, najpierw przypadkowo by następnie uczynić je świadomym wyborem. Zaliczają się do nich m.in. skrzypce, gitara klasyczna, fortepian, lira korbowa.

Pierwsze tajniki budowy instrumentów zgłębiał on w warsztacie Mistrza Stanisława Wyżykowskiego gdzie zapoznał się z technologią drewna, jego wykorzystaniem oraz obróbką w celu zapewnienia możliwie najlepszego brzmienia budowanego instrumentu. Poznał rodzaje drewna, ich właściwości oraz niezmiennosć sprawdzonych reguł w zakresie sztuki lutniczej.

Kontynuacją nauki u Mistrza Wyżykowskiego jest samodoskonalenie nabytych umiejętności w zakresie budowy instrumentów, rozwiązywanie napotkanych problemów technicznych, kreatywność zarówno przy wykonywaniu poszczególnych elementów jak również samych instrumentów. Doskonałym przykładem owej kreatywności są wykonane przez niego liry korbowe, odznaczające się niebanalnym, harmonijnym kształtem, płynną linią, piękną kolorystyką oraz brzmieniem. Cały proces jest od początku do końca jego dziełem; od pomysłu poprzez projekt do wykonania. Do instrumentów wykonywanych przez Lucjana Kościółka zaliczają się: skrzypce, lira korbowa, viola da gamba, surdynka.

Zajmuje się on również naprawą i renowacją instrumentów, które uległy częściowemu zniszczeniu wskutek działania czasu, czynników atmosferycznych lub niewłaściwego użytkowania, przechowywania. Wynika to z wszechstronnej wiedzy w zakresie budowy i działania różnych instrumentów. Do takich, którym dał „drugie życie” należą: kontrabasy, wiolonczele, skrzypce, altówki, harfy, gitary.

Lucjan Kościółek jest jednym z niewielu kontynuatorów sztuki lutniczej na Podkarpaciu. Z tego tytułu zapraszany był do udziału w wielu produkcjach dotyczących budowy instrumentów ludowych jako ważnego elementu tożsamości kulturowej i narodowej. Zaliczają się do nich m.in „Dzika Muzyka”; program realizowany przez TVP czy „Zapisane w terenie...” część projektu „Międzypokoleniowa Sztafeta Folkowa. Badania Terenowe” realizowanego przez Muzeum Etnograficzne im. F. Kotuli w Rzeszowie. Lucjan Kościółek jest corocznie zapraszany do udziału w takich wydarzeniach jak:

- Targowisko Instrumentów - Wszystkie Mazurki Świata (Warszawa)
- Festiwal Rozstaje (Kraków)
- Festiwal Kapel i Śpiewaków Ludowych (Kazimierz Dolny)
- Festiwal Narol.Arte im. Pana, Wójta i Plebana (Narol)

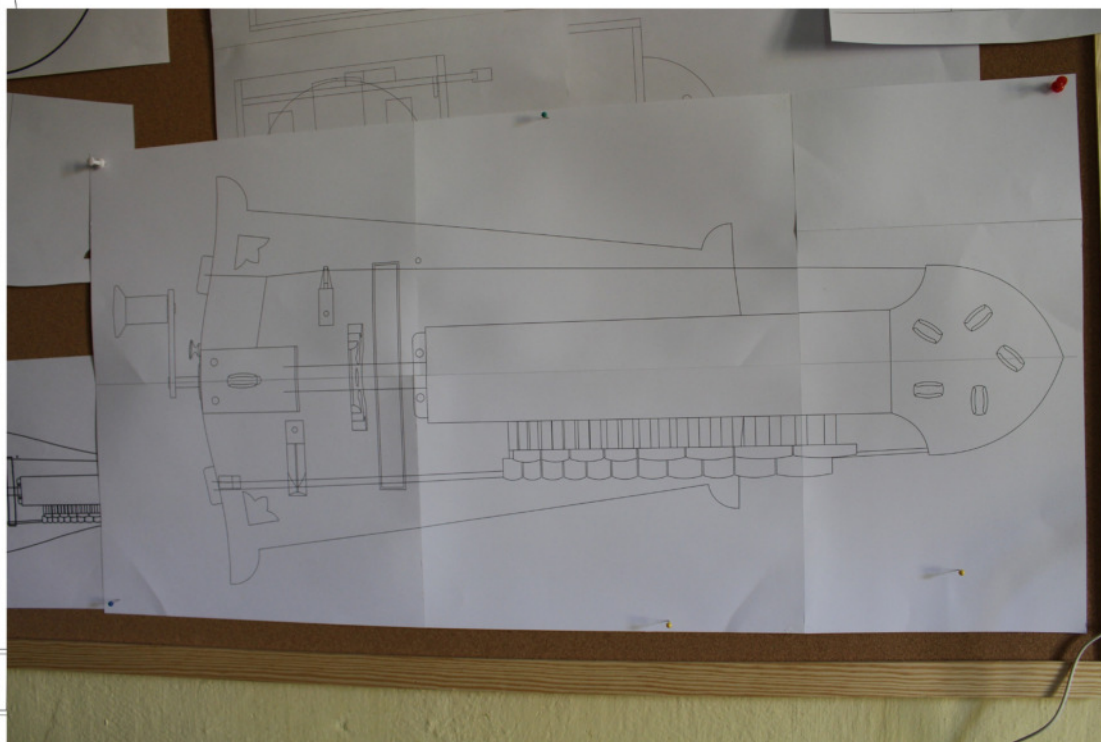
Magdalena Filim-Kościółek - Ukończyłam Państwowe Liceum Sztuk Plastycznych w Rzeszowie na kierunku snycerstwo. Rzeźba i obróbka drewna towarzyszyła mi przez 5 lat i została zwieńczona dyplomem; rekonstrukcją w drewnie (płaskorzeźba) części fresku „Fryz Beethovena” Gustava Klimta. Wybrany przeze mnie fragment przedstawiał damę z lirą (symbolizującą „Odnalezienie spełnienia w poezji”).

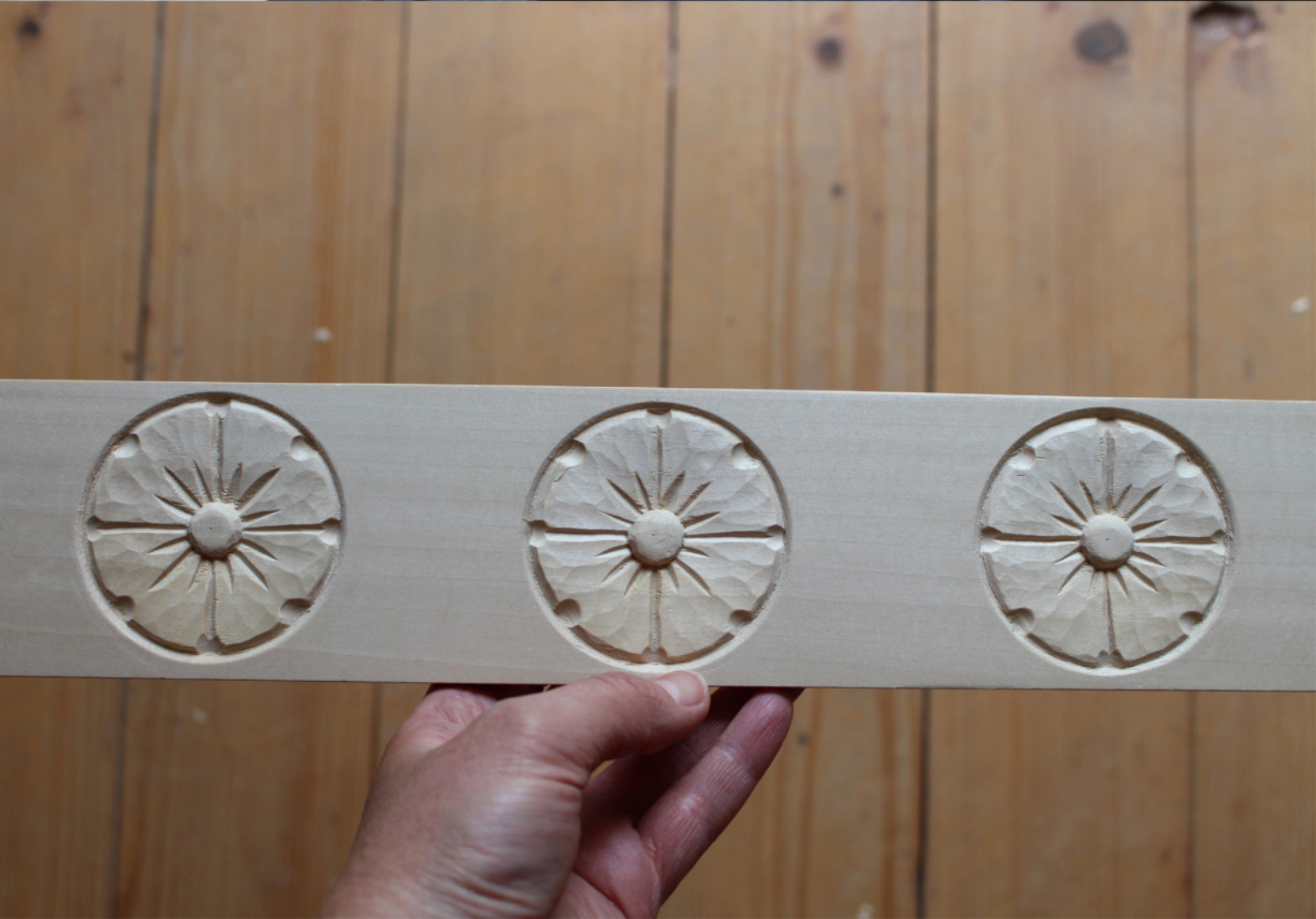
Podczas 5-cio letniej edukacji rozwijałam w sobie zdolność szerokiego zastosowania tego szlachetnego i wdzięcznego materiału jakim jest drewno; jego wykorzystywania od najprostszych funkcji; budulca narzędzi i sprzętów, po czysto artystyczne zastosowanie w rzeźbie i płaskorzeźbie. Następnym naturalnym krokiem wydawało się doświadczenie i zrozumienie jak zwykły, z pozoru, budulec przekształcić można w instrument, bez pomocy którego nie byłaby możliwa muzyka. Ten ostatni aspekt, dotąd brakujący w mojej edukacji udało mi się zrealizować poprzez projekt „Szkola Mistrzów Budowy Instrumentów Ludowych”.

2. Plan i opis warsztatów oraz dokumentacja fotograficzna

a) Przygotowanie koncepcji, projektu i planu instrumentu.

Ponieważ lira jest instrumentem, który daje dużą swobodę twórczą, opcji do wyboru było wiele. Wstępne szkice i rozmowy zawęziły wybór do kilku projektów aby następnie wybrać wersję ostateczną.

b) Wybór drewna i innych materiałów.

Lira niemal w całości wykonana została z jawora o nietypowym układzie i zabarwieniu słoików. Ze względu na ten niespotykany charakter drewna nie została zastosowana kolorystyka. Lakier doskonale wydobył głębię struktury tego szlachetnego materiału nie zmieniając przy tym naturalności budulca.

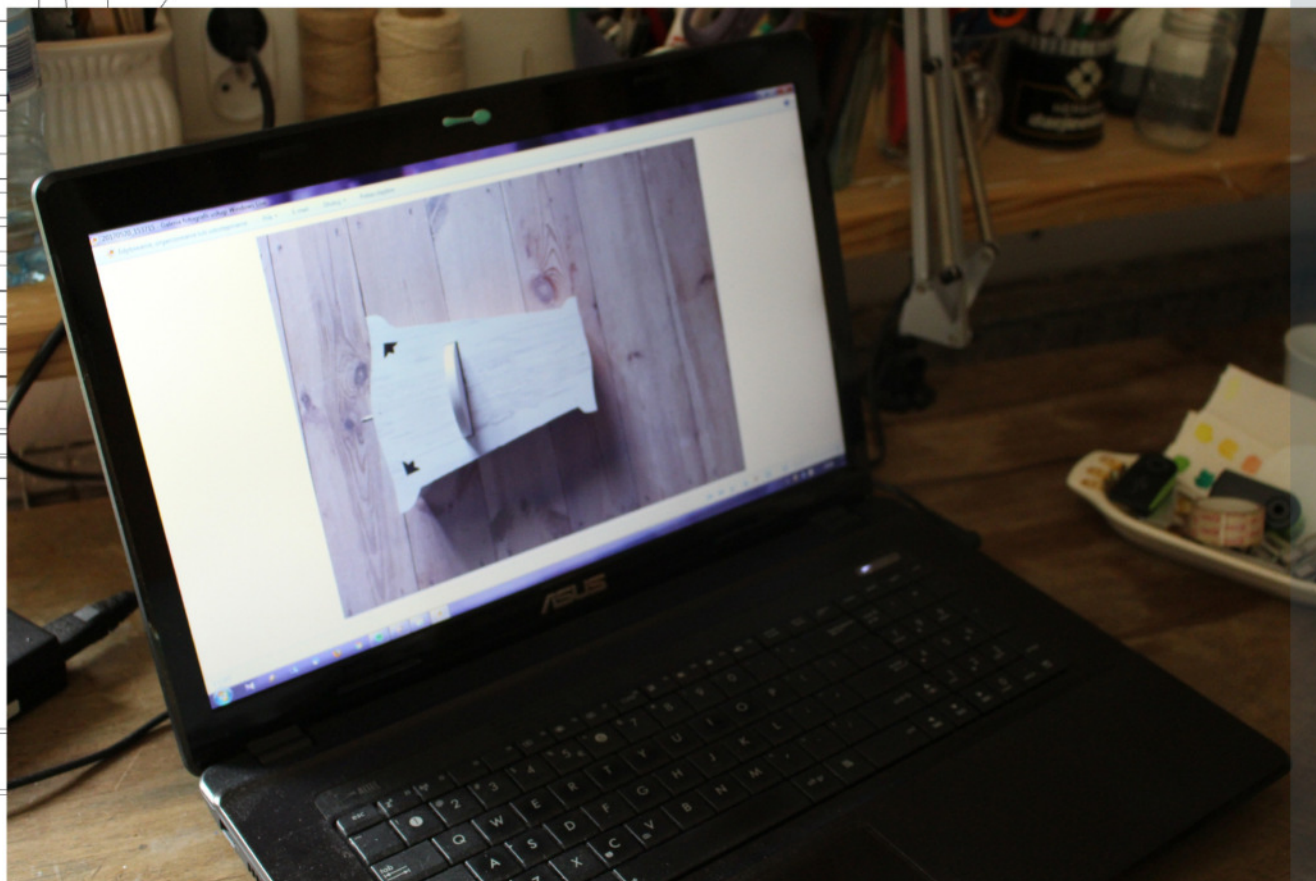
Klapka do skrzynki tangentowej została wykonana z lipy. Wybór tego gatunku podyktowany był gładkością i jasnością drewna, która słoikami nie „zakłóca” rzeźbionych w nim motywów. Jest to drewno stosunkowo miękkie i przyjemne w obróbce, dlatego też bardzo często wykorzystywane w rzeźbiarstwie.

Kołki - heban.

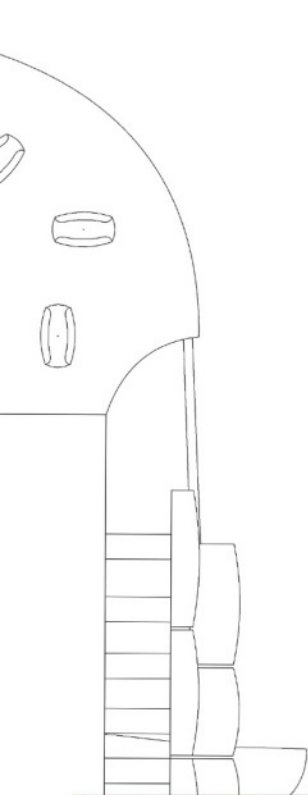
Okleina koła - drewna lipowe.

Elementy wewnętrzne (dusza, listewki wieńca, obelkowanie) - świerk.

Gałka - drewno bukowe.

c) Cięcie i wstępna obróbka drewna na całość instrumentu

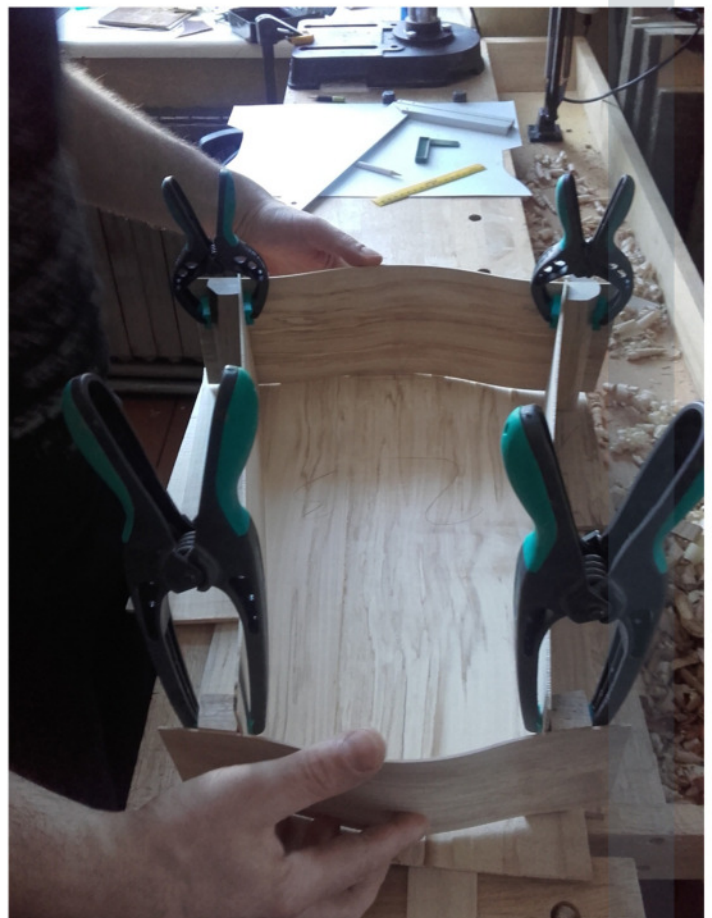
Po wyborze rodzaju drewna zostało dokonane cięcie oraz wstępna obróbka materiału na całość instrumentu. Jest to jeden z pierwszych etapów budowy. Niezwykle ważny, ponieważ każdy element trzeba przygotować we właściwy sposób, przewidując zapas na szlifowanie, rozcinanie, klejenie, etc.

d) Przygotowanie płyt rezonansowych; wierzchniej i spodniej (klejenie klinów)

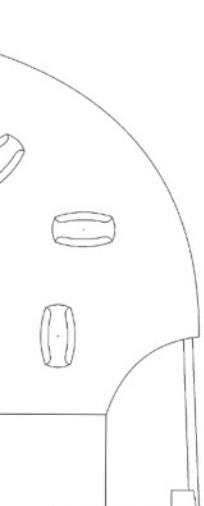
Płyty rezonansowe przygotowuje się z rozcięcia klinów drewna na mniejsze elementy a następnie sklejenie ich do siebie od strony „kory”. Po wyschnięciu kleju przygotowuje się odpowiednią grubość płyt, wstępny kształt oraz szlifuje papierem ściernym na gładko.

e) Przygotowanie materiału na boki (struganie, szlifowanie)

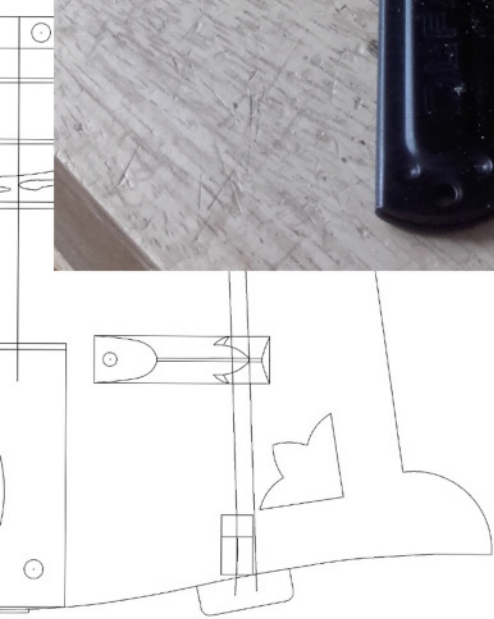
Boki przygotowywane są z kawałków drewna o odpowiedniej wielkości, wstępnie obrabiane strugiem ręcznym a następnie szlifowane.

f) Przygotowanie materiału na obelkowanie i narożniki
Wnętrze liry zawiera elementy niezbędne z konstrukcyjnego punktu widzenia.
Źle wykonane wpłyną na wagę instrumentu, brzmienie i wytrzymałość.
Najlepszym drewnem do wykonania wewnętrznych elementów jest świerk.
Powodem jest jego wytrzymałość (im drobniejsze słoje, tym lepiej) zdolności
rezonansowe oraz lekkość.

g) Gięcie boków

Wyszlifowane boki wygina się na gorąco. Wygięte boki przyklejane są do narożników oraz pieńka dolnego i górnego.

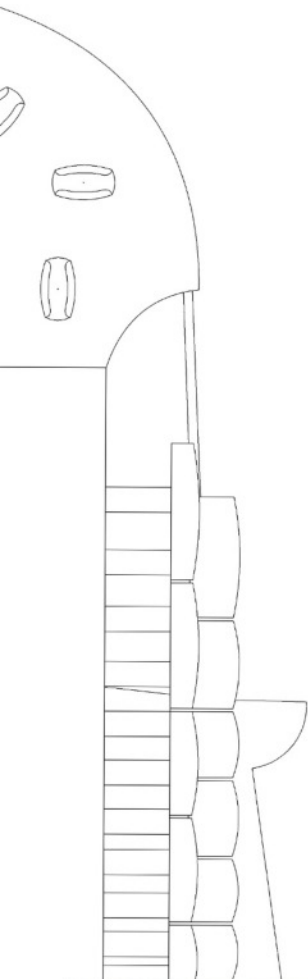

h) Przygotowanie i wklejenie listewek wieńca

Listewki wieńca po obróbce wstępnej oraz przygotowaniu odpowiednich wymiarów nacina się w taki sposób, aby dały się modelować do dowolnego kształtu pudła rezonansowego. Następnie należy je wkleić i zabezpieczyć ściskami, spinaczami, etc. Pozostawić do wyschnięcia kleju.

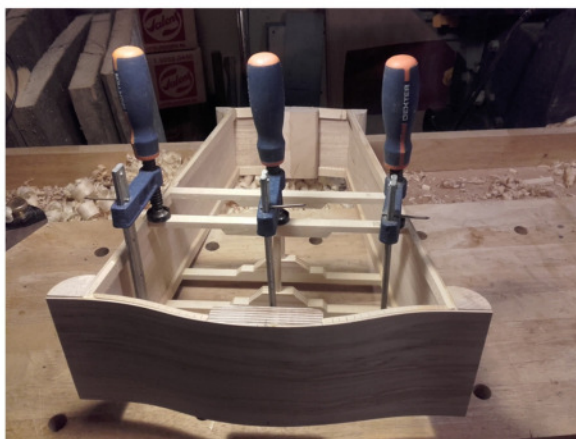

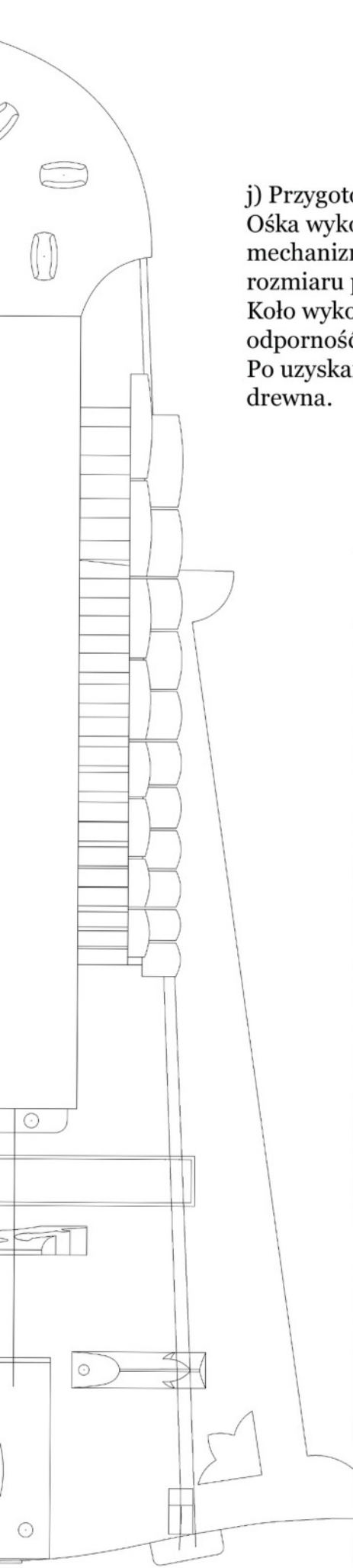

i) Wklejenie obelkowania

Obelkowanie stanowi całość razem z duszami, których ten model liry posiada 2. Ilość dusz zależy od wielkości pudła rezonansowego, względów konstrukcyjnych, a niekiedy upodobań artysty lutnika. Obelkowanie wklejane jest w odpowiednich miejscach widocznych na planie.

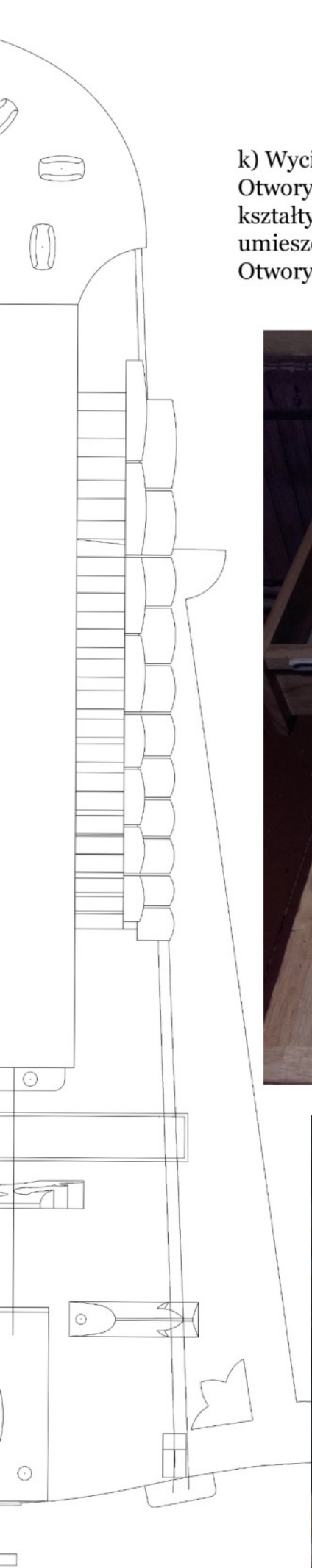
j) Przygotowanie ośki i koła

Ośka wykonana jest z metalu toczonego na tokarce. Stanowi bardzo ważną część mechanizmu obrotowego dlatego ważne jest aby została dokładnie dopasowana do rozmiaru pudła rezonansowego.

Koło wykonane jest ze sklejki ze względu na wytrzymałość materiału oraz jego odporność na odkształcenia pod względem zmieniającej się wilgotności powietrza. Po uzyskaniu perfekcyjnego kształtu (toczenie koła) okleja się go cienkim paskiem drewna.

k) Wycinanie otworów rezonansowych

Otwory rezonansowe mogą być różnie rozmieszczone. Mogą też przybierać różne kształty i wymiary, czasami zdobione są rzeźbionymi rozetkami. Najczęściej umieszcza się je symetrycznie, po obu stronach wierzchniej płyty rezonansowej. Otwory wycinane są nożem lutniczym.

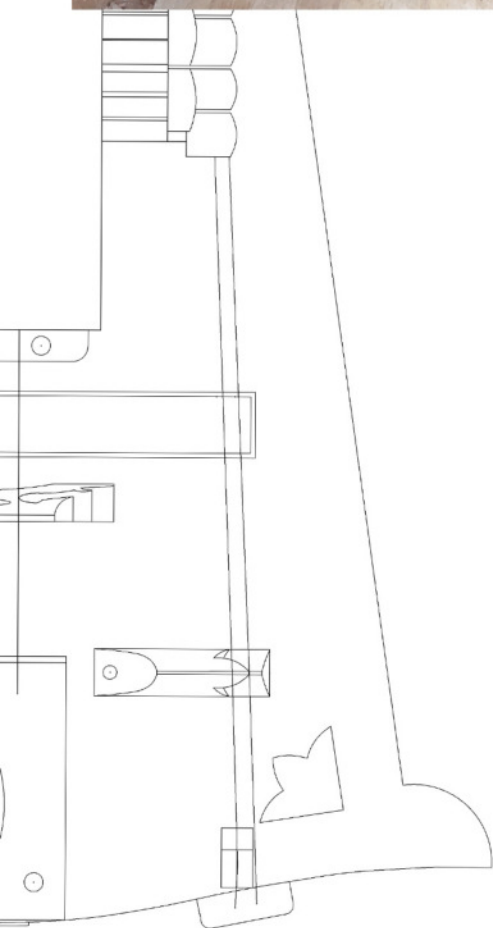
l) Przyklejenie płyt

Kiedy wewnątrz liry jest gotowe (obelkowanie, listewki wieńca) należy lirę „zamknąć”. Jak przy wielu z ww. czynności bardzo ważną rolę odgrywa wilgotność powietrza. Wcześniej przygotowane płyty przykleja się klejem skórnym na ciepło.

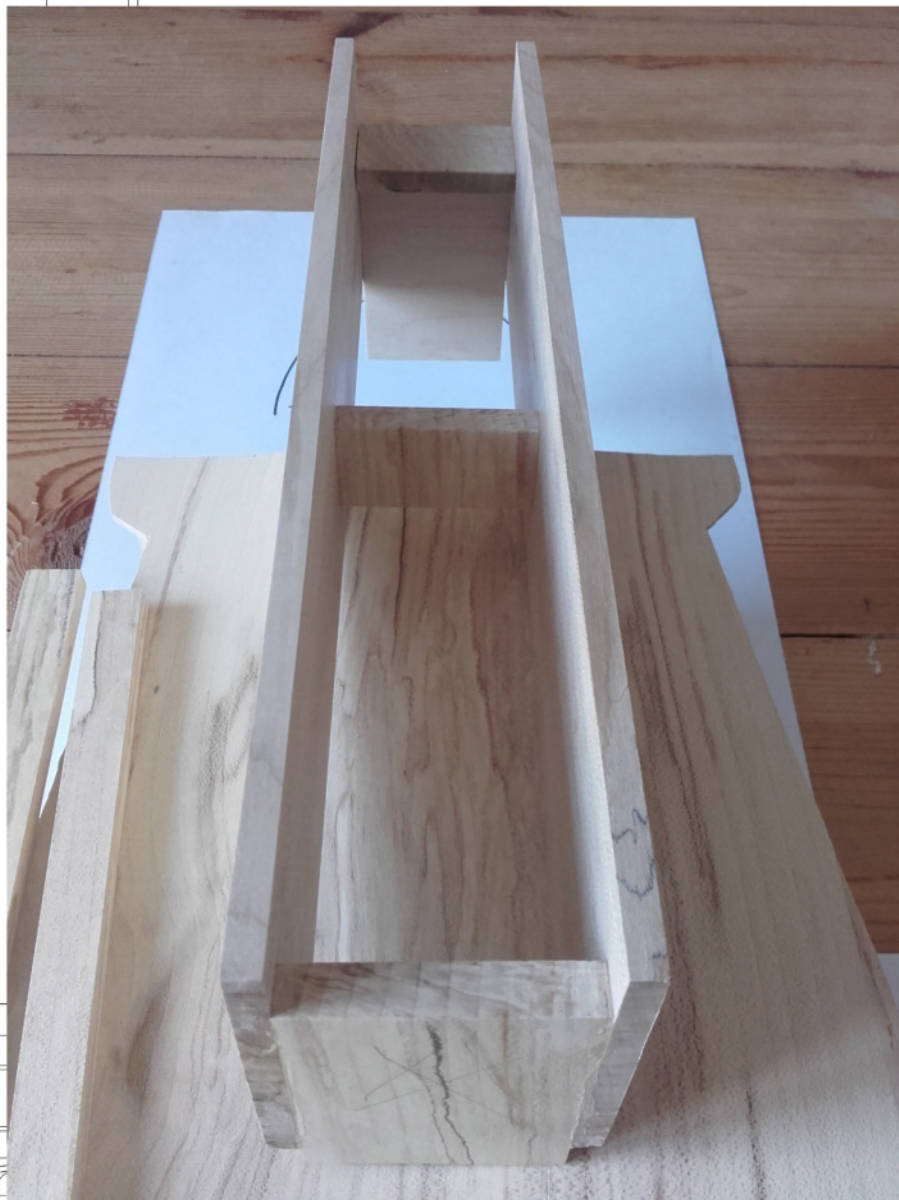
Po przyklejeniu płyty spodniej najczęściej wkleja się sygnaturę artysty lutnika.
Następnie przykleja się płytę wierzchnią.

f) Sklejenie skrzynki tangentowej

Kolejnym etapem pracy przy budowie liry korbowej jest skonstruowanie skrzynki tangentowej. Ze względu na preferencje muzyka można wykonać klawiaturę diatoniczną, chromatyczną. Tutaj zastosowana została klawiatura chromatyczna ze względu na większe możliwości wykonawcze.

m) Wykonanie płaskorzeźby na klapce skrzynki tangentowej

Nie jest to zabieg niezbędny aczkolwiek często stosowany ponieważ widocznie wpływa na atrakcyjność instrumentu. Motywem wybranym przeze mnie są kwiaty w uproszczonej, zgeometryzowanej formie. Klapka nie powinna być zdobiona w sposób, który utrudnia granie (naciskanie klawiszy).

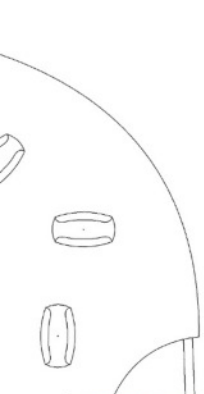

n) Wycinanie otworków na suwaki

Jest to niezwykle precyzyjny zabieg. Otwory powinny być wycięte w linii prostej w przedniej i tylnej ścianie skrzynki tangentowej. Wycinane są wstępnie wiertłem a następnie dopasowywane ręcznie za pomocą pilników.

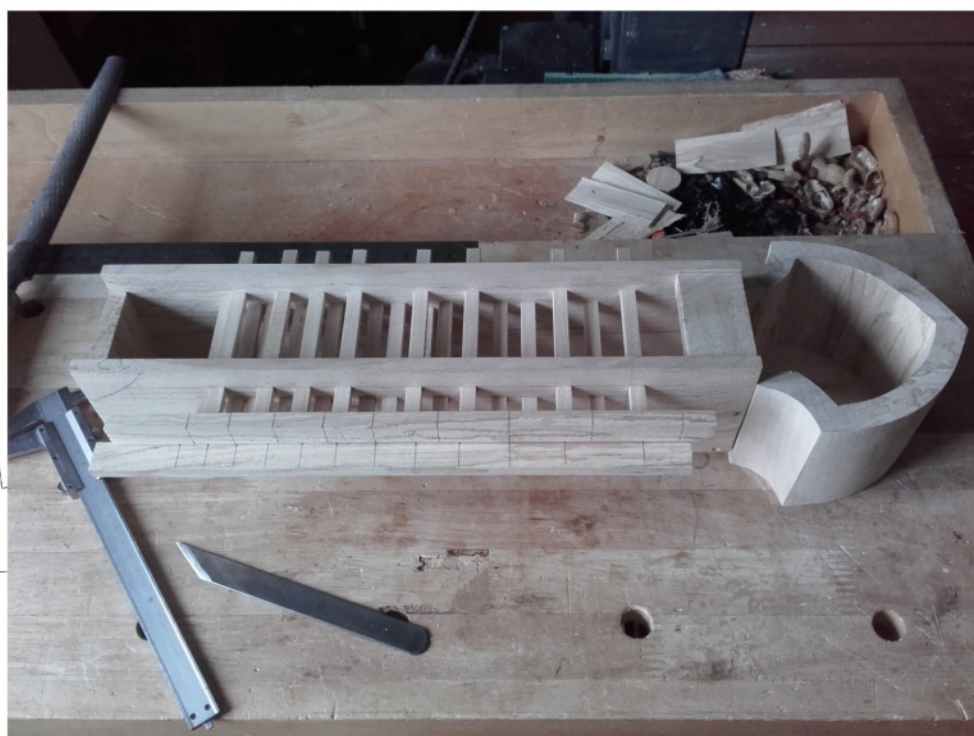
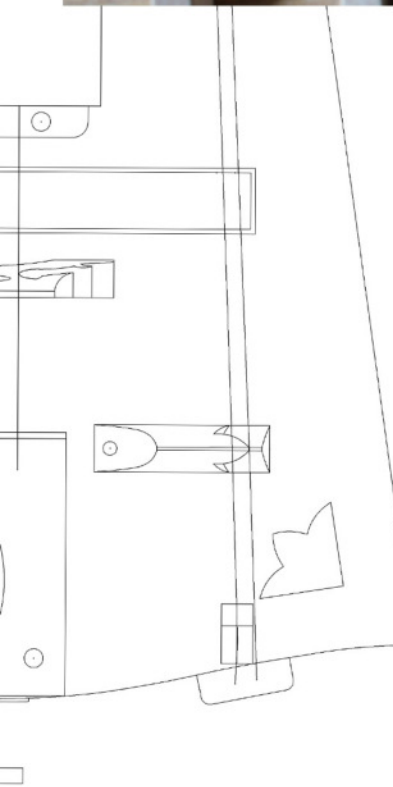

o) Przygotowanie klawiszy

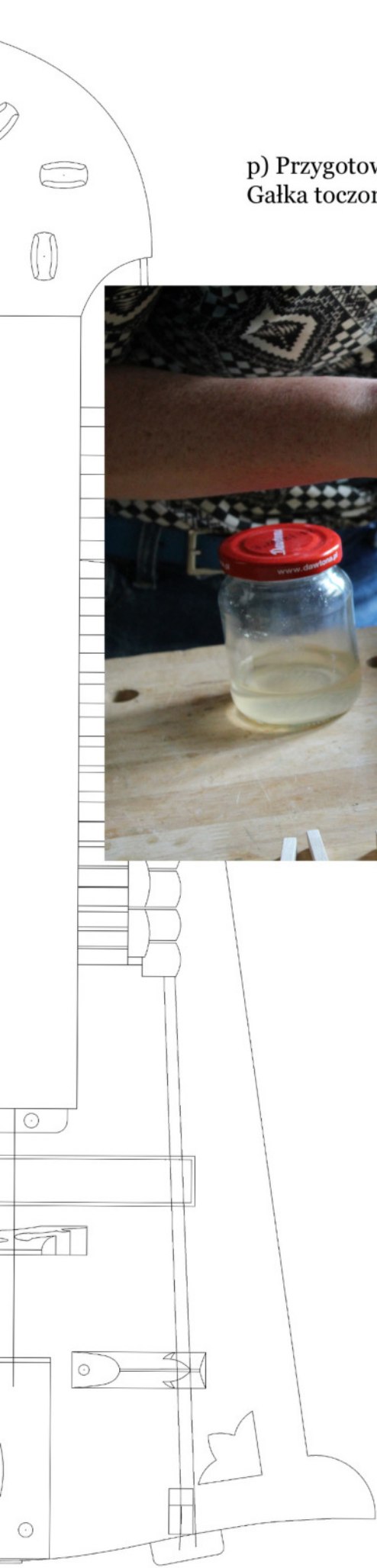
Klawisze przygotowywane są z identycznie wystruganych listewek (suwaki), na które przykleja się wyfrezowaną grubszą listewkę. Po wyschnięciu rozcina się klawisze. Dzięki temu zabiegowi tworzą one idealnie prostą linię.

p) Przygotowanie gąłki

Gąłka toczona jest na tokarce aż do uzyskania pożądanego kształtu.

r) Przygotowanie elementów wierzchnich: strunociągu, podstawka, podstawka burdonów, trompetu, prożków, zaczepów burdonów i trompetu, wyłączników strun melodycznych. Wszystkie wymienione elementy wykonuje się z wcześniej przygotowanych na odpowiednią wielkość kawałków drewna. Wycinane są przy pomocy wyrzynarki, a następnie obrabiane za pomocą noża lutniczego, skalpela, pilników i cykliny.

s) Smarowanie wodą, szlifowanie i olejowanie
Kolejnym etapem pracy jest olejowanie. Jednak przed tym zabiegiem lirę należy zwilżyć wodą, a po wyschnięciu wyszlifować. Zabieg powtarzamy dwa razy. Tak przygotowane elementy instrumentu (pudło rezonansowe, skrzynkę tangentową, etc.) nacieramy olejem lnianym.

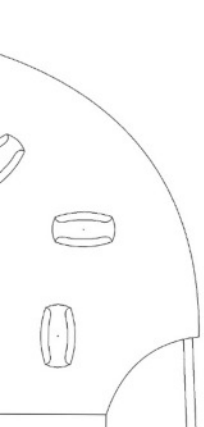

t) Lakierowanie

Po upływie około 5 dni od natarcia liry olejem można przystąpić do lakierowania. Przy wyborze lakieru olejnego nakłada się kilka warstw.

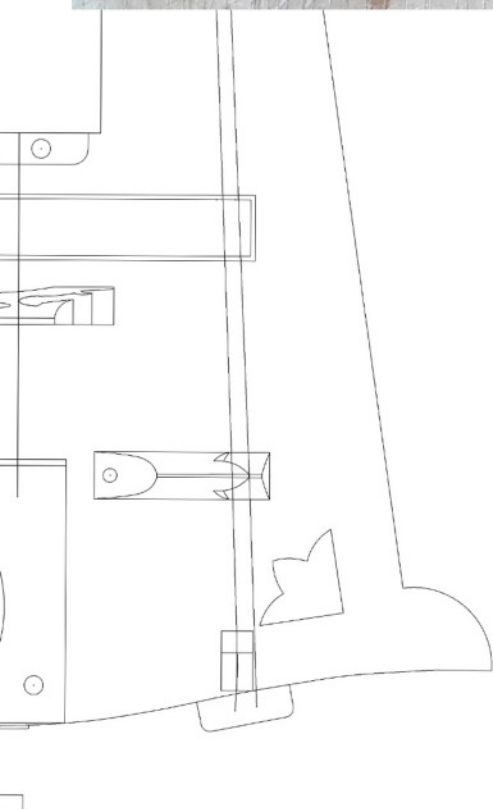

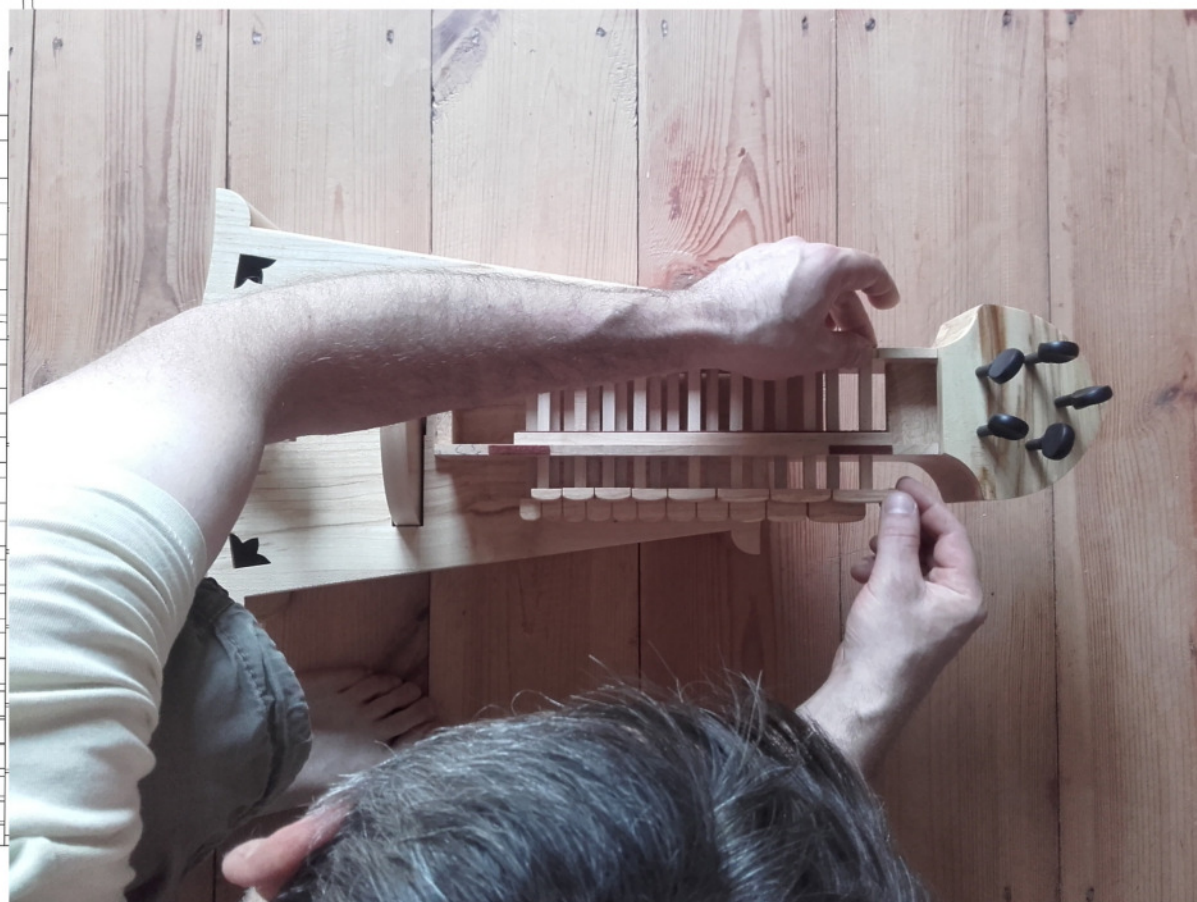
u) Przygotowanie tangentów

Do tradycyjnych modeli lir jako tangentów używano drewnianych kołeczków w kształcie łezki. We współczesnych modelach lir coraz częściej stosuje się metalowe tangenty, które pozwalają na uzyskanie lepszego brzmienia instrumentu.

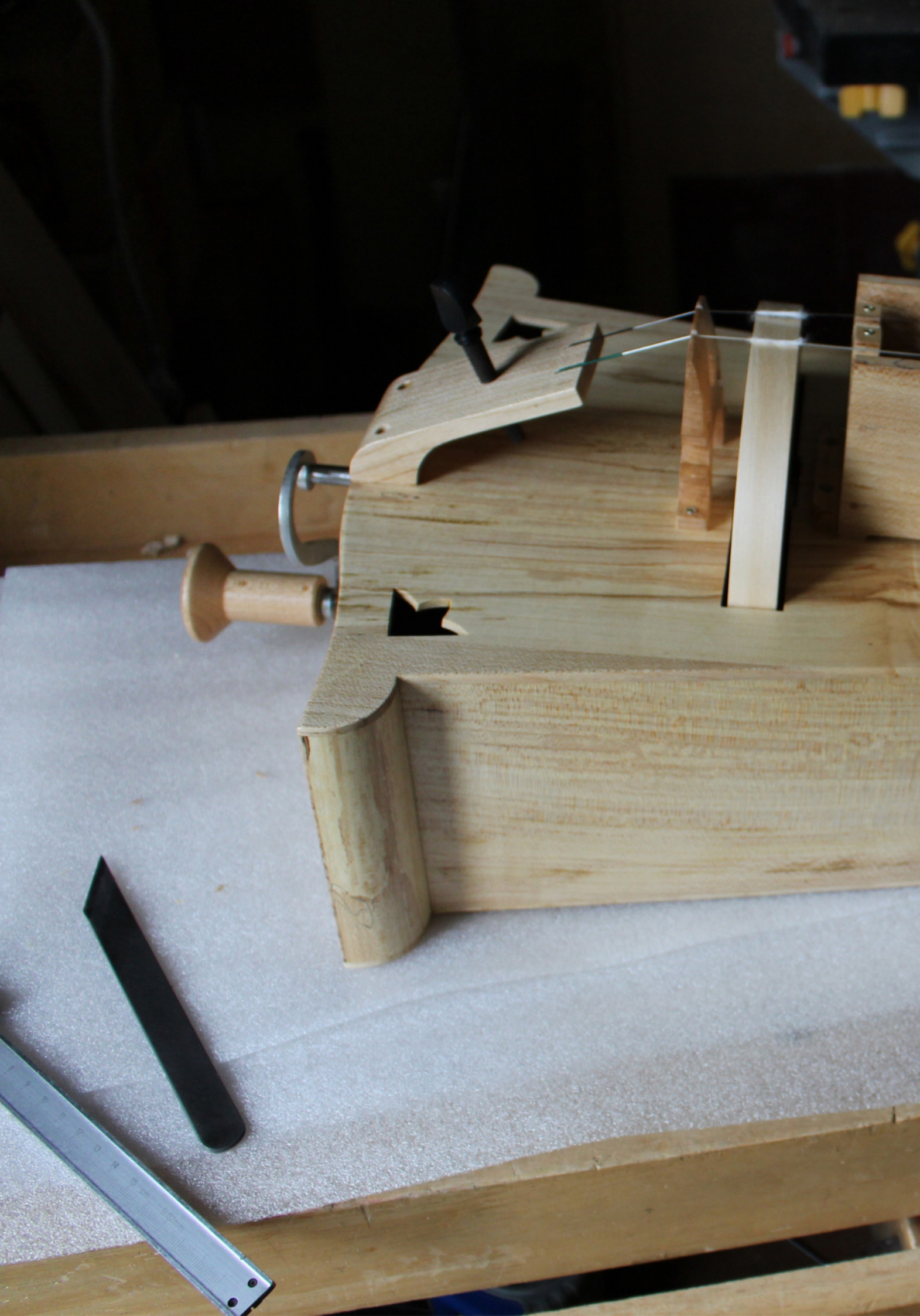
w) Montaż klawiatury (dopasowanie poszczególnych klawiszy do otworów, montaż tangentów). Klawiaturę montuje się dopasowując poszczególne klawisze do otworów oraz przykręca do nich tangenty.

z) Montaż instrumentu i ustawianie tangentów, regulacja poszczególnych elementów
Ostatnim etapem pracy jest montaż całego instrumentu. Dopasowanie poszczególnych elementów, przykręcenie ich, regulacja, założenie strun, nawinięcie watki, nasmarowanie koła kalafonią. To ostatni i najprzyjemniejszy moment, kiedy w końcu wydobędą się pierwsze dźwięki.

3. Plan oraz zdjęcia wykonanego instrumentu.

